

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"א, מספר 1389

פירושו הראשון של רש"י לתורה רפי ועקנין

ולכתוב משמו, והקשה זאת הקושיא:
למה התחיל בבראשית?

על הדברים הללו שמעתי דרשנים אומרים,
ולאחרונה גם נדפס בְּסֵפֶר, את הדברים
הבאים:

ביאורו של ה'שפתי חכמים' מפעים.
רש"י ביקש לפתוח את פירושו
בדברים משמו של אביו, כדי
להנציחו, להכיר לו טובה ולבטא את
תחושת המחויבות שלו כלפיו. אביו
הוא מקור תורתו, על אף שלא היה
תלמיד חכם. בכל שנה כשאנו
פותחים בלימוד החומש מחדש, אנו
חוזרים לביאורו של רש"י הראשון
ומגלים שהבסיס לדבריו הוא הרצון
לכבד את אבא.¹

שתי טעויות טעה מי שאמר דברים אלו
ואף כתבם על ספר:

טעות ראשונה: הדברים שהפעינו
אותו אינם דבריו של הרב משורר בס, בעל
הפירוש "שפתי חכמים" על פירוש רש"י, לא
הוא אמרם, אלא "המפרשים" שלא מצאו
בגמרא ובמדרש מקור לדברי רש"י. אדרבה,
הרב בס דוחה את דבריהם של "המפרשים"
במילים: "וזה אינו, מ"ש (=מה שכתבו"
או: "מה שאמרו") (שאביו של רש"י) לא
היה למדן, (רש"י) מביא בפרק בתרא
דע"ז: 'זה לשון אבא מורי מנוחתו כבוד',
ומוכח שהיה בעל תורה".

תמה אני, איך דברים אלו של הרב בס,
נתעלמו מעיניו של הכותב.

אמר רבי יצחק: לא היה צריך
להתחיל [את] התורה אלא מ"החֲדָשׁ
הַזֶּה לְכֶם" (שמ' יב:ב), שהיא מצוה
ראשונה שנצטוו [בה] ישראל, ומה
טעם פתח בבראשית? משום "פֶּחַ
מְעִשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לְתַתּ לָהֶם נִחְלַת
גּוֹיִם" (תה' קיא:ו). שאם יאמרו
אומות העולם לישראל לסטים אתם,
שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם
אומרים להם: כל הארץ של הקדוש
ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה
לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם
וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

זהו פירושו הראשון של רש"י לתורה.
פירוש זה שגור בפי הבריות, אך שגורה
בפיהם ואף בקולמוסם, טעות שיוחסה
לרש"י ולפירושו זה.

כידוע, על פירושו של רש"י לתורה
נכתבו במהלך הדורות למעלה ממאה
ספרים. אחד הראשונים הוא הפירוש
"שפתי חכמים" של הרב שבתי משורר בס,
שחי בפולין באמצע המאה ה-17. הוא כותב
על פירושו זה של רש"י, את הדברים
הבאים:

אמר רבי יצחק: המפרשים מקשים,
שלא מצינו שיהא מוזכר בגמרא
ובמדרש זה המאמר בשם רבי יצחק,
אלא מה שאמר: מה טעם פתח ותו
לא. אלא שזה ר' יצחק היה אביו של
רש"י ולא היה למדן גדול ובנו רש"י
רצה לכבדו ולהזכירו בתחילת חיבורו
ושאל מאביו להקשות איזה קושיא

1 הרב שי פירון, הארות שוליים-קריאה אישית
בפרשת השבוע, תל אביב 2012, עמ' 16-18.

* פרופ' רפי ועקנין, מרצה לפסיכולוגיה וחינוך
במכללת הרצוג בירושלים.

כלומר, דרשת החכמים שאותה רש"י מביא בפירושו מתחילה במילים: "אמר ר' יצחק", וכפי שאמרת: ר' יצחק בעל המדרש ולא אביו של רש"י.

ואחרון אחרון והוא בבחינת "מכה בפטיש", הרב מנחם מנדל כשר, שכתב בעניין זה לפני כשישים שנה:

וכבר העיר בזה האזולאי (=החיד"א, המאה ה-18) בספרו שה"ג (=שם הגדולים) על מי שכתב דרש"י פתח "א"ר יצחק" להזכיר את אביו שלא היה בר אוריין... מפורש הדבר דזה טעות, דמובא בזוהר (=אמר רבי יצחק איצטריך אורייתא למכתב אלא מ"החדש הָזֶה לְכֶם ראש הַדָּשִׁים"). וכעת כאשר נתגלה התנחומא הישן מצינו מפורש מקור הדברים בשם א"ר יצחק.²

עד כאן בעניין זיהויו של "ר' יצחק" ובעניין המקור שהיה לפני רש"י כשכתב את המחצית הראשונה של פירושו זה. ומה בדבר המחצית השנייה של דבריו? אקרא אותה שנית:

שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

דברים אלו אינם ממדרש תנחומא, אלא ממדרש בראשית רבה. רש"י, כך נראה, חיבר את שני המקורות ויצר את פירושו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של

dafshv@mail.biu.ac.il: הדף

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

טעות שניה: כד הוינא טליה, בילדותי, כששמעתי מפי מורי את הדברים על המחווה, שכביכול, עשה רש"י לכבוד אביו, גם אני נפעמתי. עד שגיליתי, שהדברים **יפים אבל אינם נכונים**, מטעם אחד פשוט, אותו אבהיר להלן:

כידוע, המקור לפירושו של רש"י, בדרך כלל, הם דברי חכמים במדרשים ובתלמוד. פירושו הראשון לתורה הוא מובאה ממדרש, שהיה ידוע לרש"י אך לא היה ידוע לאותם "מפרשים מקשים", הנה לשון המדרש:

אמר ר' יצחק: לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מ"החדש הָזֶה לְכֶם", ולמה כתב מבראשית, להודיע כח גבורתו, שנאמר: "כַּח מַעֲשֵׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתַת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם" (תה' קיא:ו).

המילים "אמר ר' יצחק" הם מילותיו של הטקסט שאותו ציטט רש"י. כלומר, ר' יצחק זה הוא שמו של בעל המדרש ולא אביו של רש"י. המדרש המדובר הוא מדרש תנחומא, לא זה הנדפס אלא "תנחומא הישן והקדום" המכונה גם "תנחומא בובר" על שם ר' שלמה בובר, המהדיר הנודע של המדרשים, שפרסם את כתב היד של מדרש זה לראשונה בשנת 1883, וזה המקור שהיה לפני רש"י.

ואם נותר ספק כלשהוא בצדקת דברי, יבוא רבינו בחיי בן אשר אבן חלוואה, פרשן המקרא, ויסיר ספק זה. חכם זה חי בספרד במאות ה-13-14, ויש להבדילו מרבינו בחיי בן יוסף אבן פקודה, שהיה דיין ופילוסוף, בעל הספר הנודע "תורת חובות הלבבות", שגם הוא חי בספרד אבל כ-200 שנה לפני רבינו בחיי הפרשן. זה, הפרשן, כתב בפירושו לבראשית א:א:

ודרשו רז"ל [מובא ברש"י ז"ל]: אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה ב"בְּרֵאשִׁית בְּרָא" אלא מ"הַחֲדָשׁ הָזֶה לְכֶם" (שמ' יב:ב), לפי שהוא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומפני מה פתח בבראשית, משום "כַּח מַעֲשֵׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ" (תה' קיא:ו).